

Geliş Tarihi : 24.05.2021
Kabul Tarihi: 06.07.2022

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal Of Modern Turkish History Studies
XXII/44 (2022-Bahar/Spring), ss. 227-244.

Araştırma Makalesi / Research Article

İLK OSMANLI SOSYALİSTLERİNDEN DR. REFİK NEVZAT VE SİYASİ FAALİYETLERİ*

Akif ÇARKÇI**

Öz

Meşrutiyet Döneminde Osmanlılık, Türkçülük ve İslâmcılıkla birlikte var olan akımlardan biri de Sosyalizmdir. Özellikle İştirakçi Hilmi'nin liderliğinde siyasallaşan ve İştirak Dergisi etrafından fikirlerini yaymaya çalışan akımın Osmanlı'daki adı "İştirakiyyun" olarak bilinmektedir. İştirakçi Hilmi liderliğinde başlatılan hareket daha sonra Osmanlı Sosyalist Fırkası olarak örgütlenmiş ancak diğer Meşrutiyet dönemi akımları olan İslâmcılık, Türkçülük ve Osmanlılık kadar etkili olamamış, yeteri kadar ilgi görmemiştir. İştirakçi Hilmi yanında Osmanlı'nın son döneminde kendisini sosyalist çizgide konumlandıran hatta kendisini "ilk Osmanlı sosyalisti" olarak tanımlayan önemli bir diğer isim ise Dr. Refik Nevzat'tır. Beşeriyet isimli yayın organı ile sosyalist düşünceye hizmet eden Dr. Refik Nevzat Paris'te Osmanlı Sosyalist Fırkasının bir şubesini de açmıştır. 1900'lü yılların başlarında Türkiye Sosyalist Fırkasının faaliyetlerine katılan Dr. Refik Nevzat, 1919'da bu partinin İstanbul adayı olmuş, ancak ciddi bir siyasi başarı yakalayamamıştır. Bu çalışmada Osmanlı'da sosyalist akımın ortaya çıkışıyla birlikte Dr. Refik Nevzat'ın sosyalist akıma katkıları ve yürüttüğü faaliyetler konu edilmiş, ilk Osmanlı sosyalistlerinden Dr. Refik Nevzat'ın fikri ve siyasi biyografisi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyalizm, Osmanlı'da Sosyalizm, Dr. Refik Nevzat, Beşeriyet.

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.
There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi,
(akif.carkci@gmail.com), (Orcid: 0000-0001-6522-7140).

ONE OF THE FIRST OTTOMAN SOCIALISTS DR. REFİK NEVZAT AND ITS POLITICAL ACTIVITIES

Abstract

One of the movements that coexisted with Ottomanism, Turkism and Islamism during the Constitutional Monarchy is socialism. The name of the movement, which became politicized under the leadership of İştirakçi Hilmi and which tried to spread its ideas around İştirak Magazine, is known as "İştirakiyyun" in Ottoman Empire. The movement, which was initiated under the leadership of participant Hilmi, was later organized as the Ottoman Socialist Party, but did not attract as much attention as Islamism, Turkism and Ottomanism, which were other Constitutional period movements. Another important name who, together with his associate Hilmi, defined himself in a socialist line in the last period of the Ottoman Empire and even defined himself as the first Ottoman socialist is Dr. Refik Nevzat. Serving the socialist thought with his publication called Beşeriyet, Dr. Refik Nevzat also opened a branch of the Ottoman Socialist Party in Paris. In early 1900's, Dr. Refik Nevzat participated in the activities of the Socialist Party and became the party's candidate for Istanbul in 1919, but did not catch a political success. In this study, with the emergence of the socialist movement in the Ottoman Empire, Dr. Refik Nevzat's contributions to socialist thought and the activities he carried out were discussed, and idea and political biography of Dr. Refik Nevzat has been examined.

Keywords: Socialism, Socialism in the Ottoman Empire, Dr. Refik Nevzat, Beşeriyet.

Giriş

Meşrutiyet Dönemi siyasal akımları içerisinde siyaset ve toplum hayatı içerisinde en az etkili olmuş akım sosyalizmdir. Osmanlılık, Türkçülük, Batıcılık, İslâmcılık gibi fikir hareketleri son dönem Osmanlı aydınları üzerinde daha fazla etkili olmuş akımlardır. Özellikle Türkçülük, Batıcılık ve İslâmcılık, Meşrutiyet aydınlarını yönlendiren ve "imparatorluk nasıl kurtulur?" sorusuna cevap arayan üç temel akımdır. Osmanlılık başlangıçta derleyici, toparlayıcı bir akım olarak görülmüşse de imparatorluk çatısı altında bulunan milletler birer birer bağımsızlıklarını kazanmaya başlayınca Osmanlıcılığın toplum ve siyaset üzerindeki etkisi azalmaya başlamıştır.

Hiç olmazsa Türk tebaanın imparatorluk çatısı altında kalmasını ve devletin dağılmasını engellemesini arzu eden Türkçüler ise hem Genç Osmanlılar hem de İttihat ve Terakki hareketi içinde etkili olmuşlar, bunların içinden aynı zamanda Batıcılığa ve Sosyalizme yakın duran aydınlar da olmuştur. Dönemin genel karakteristiklerinden birisinin fikir hareketlerinin bazı noktalarda ciddi şekilde iç içe geçtiği ya da çeşitli noktalarda kesişim gösterdiği göz önüne alınırsa; hem Türkçü, hem İslâmcı, hem Batıcı, hem Türkçü hem Sosyalist aydınların ortaya çıkması normal karşılanmalıdır.

İşte, Dr. Refik Nevzat da bu tür aydınlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dr. Refik Nevzat esasında sıkı bir Türk milliyetçisi olup ilk zamanlar İttihat ve Terakki kadrolarında bulunmuştur. Pek çok kaynakta da zikredildiği gibi İttihat ve Terakki ise pek çok farklı fikri zeminden gelen aydınları bir araya toplamasıyla öne çıkmış bir harekettir. Pozitivist Ahmet Rıza ile liberal Prens Sabahaddin'in, İslâmcı Mehmet Akif ile Batıcı Celal Nuri'nin aynı çatı altına girmesi bu fikri çeşitliliğin bir sonucudur. Belki de böyle olmasının temel sebebi esasında bütün bu farklı görüşteki aydınların temel meselesinin "imparatorluğun dağılmaktan nasıl kurtulacağı, devletin nasıl selamete ereceği" sorusuna cevap aramak olduğu göz önüne alınırsa bu durum garip karşılanmamalıdır. Buradan hareketle esasında sıkı bir Türk milliyetçisi olan Dr. Refik Nevzat'ın da daha sonra Sosyalist kanatta yer alması da benzer bir durum arz etmektedir.

İttihat ve Terakki içinde kimi unsurlar çeşitli Ermeni örgütleri ile iş birliği yaptıktan sonra Dr. Refik Nevzat bu çatı altından ayrılmış, hayatının önemli bir kısmını geçirdiği Paris'te muayenehanesini Osmanlı Sosyalist Fırkasının bir şubesi haline getirerek *Beşeriyet* adında bir yayın çıkarmıştır.

İştirakçi Hilmi gibi ilk Osmanlı sosyalistlerinden olan Dr. Refik Nevzat hakkında yapılan araştırmalar sınırlı sayıdadır. Meşrutiyet döneminin önemli simalarından birisi olarak Dr. Refik Nevzat gibi renkli simaların kendi ideolojik çizgilerine yapmış oldukları fikri ve fiili katkılar söz konusu dönemdeki fikir hareketlerinin ana karakteristiklerinin anlaşılması bakımından önemlidir. Ayrıca Türk düşünce tarihinin pek bilinmeyen simaları hakkında daha fazla araştırma ve yayın yapılması düşünce tarihimizdeki karanlık noktaların aydınlatılması bakımından da önem arz etmektedir.

Bu çalışmada Osmanlı'nın son dönem fikir akımlarından birisi olan Sosyalizmin önemli simalarından birisi olan Dr. Refik Nevzat'ın hayatı ve ilk dönem Sosyalist hareket içerisindeki faaliyetleri incelenecektir. Çalışmada temel bilimsel yöntem olarak "nitel araştırma" esas alınmıştır. Nitel araştırmayı, "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma" olarak tanımlamak mümkündür. Creswell'in de işaret ettiği gibi nitel araştırma varsayımlarla ve bireyler veya grupların bir sosyal ya da insan sorununa atfettikleri anlamlara değinen ve araştırma problemlerinin incelenmesini içeren yorumlayıcı/kuramsal çerçevelerin kullanımı ile başlar. Bu problemi araştırmak için, nitel araştırmacılar; araştırmada, çalışmadaki insan ve yerlere duyarlı olan doğal ortamdaki veri koleksiyonlarını ve hem tümevarım hem de tümdengelimli örüntü ve temalar kuran veri analizlerini içeren nitel bir yaklaşım kullanırlar. Nihai yazılı bir rapor veya sunum; katılımcıların seslerini, araştırmacıların derin düşüncelerini, problemin kompleks bir açıklama ve yorumlamasını ve literatüre katkısını içerir. Biz de araştırmada nitel yöntemin problem odaklı, yorumlayıcı, veri analizlerini içeren ve nihayet elde ettiği bulguları yorumlayıp rapora dönüştüren yöntemini esas aldık.

Çalışmada nitel araştırmanın üç sacayağından birisi olan doküman analizi yöntemi tercih edilmiş olup bu bağlamda “literatür analizi” yöntemi araştırmada alt yöntem olarak kullanılmıştır. Doküman analizinin önemli bir safhasını teşkil eden literatür tarama sürecinde bir planlama yapılmış bu planlama kapsamında nelerin nerede taranacağı kararlaştırılmış, Dr. Refik Nevzat’la ilgili bilgiler belli bir disiplin altında taranarak çalışmaya dahil edilecek veriler çalışma kapsamında değerlendirilmiştir.

Araştırmamızda karşımıza çıkan en büyük sorun Dr. Refik Nevzat’la ilgili bilimsel ölçekte yapılmış yeterli sayıda araştırmanın bulunmamasıdır. Çeşitli dergilerde yayınlanmış birkaç makale dışında Dr. Refik Nevzat’ın hayatı ve siyasal faaliyetleriyle ilgili basılı yayın neredeyse yok gibidir.

Bu çalışmanın alan yazınına temel katkısını ise, “hakkında çok az şey yazılmış bulunan bir Osmanlı aydınının hem şahsi biyografisini ana hatlarıyla incelemek hem de kendisinin hayatı boyunca sosyalist düşünce çerçevesinde gerçekleştirdiği faaliyetleri masaya yatırmak” olarak ifade edebiliriz.

1. Osmanlı’da Sosyalist Akımın Doğuşu

Osmanlı’da henüz batılı ülkelerdeki gibi gelişmiş bir endüstri ve gelişmiş bir işçi sınıfı bulunmadığından 19.yy’ın son yıllarındaki yayınlarda Sosyalizm, Marks’ın bazı resimlerinin basılmasından öteye ciddi bir tartışma konusu olmamıştır. Tarık Zafer Tunaya’nın da işaret ettiği gibi Meşrutiyet Dönemi fikir hareketleri içerisinde en zayıf akım Sosyalizmdir. Dönemin sosyalistleri batılılaşma ve insan hakları konusunda birtakım gelişmeler sağlanacaksa bunun Sosyalizm ile mümkün olabileceğini düşünmekteydiler. Osmanlı sosyalistleri klasik sosyalizmi savunmuşlar ancak bunda pek başarılı olamamışlardır.

Osmanlı aydınlarının bazı batılı düşünce sistemlerini tanımaları 1800’lerin ikinci yarısından sonra Genç Osmanlılar hareketi kurulduktan sonra mümkün olmuştur. Osmanlı aydınlarının Sosyalizm akımıyla tanışmaları da bu süreçte başlamıştır. Reşad ve Nuri Bey’ler 1871 yılında Paris’te gerçekleştirilen Paris komününe katıldıktan sonra Namık Kemal’in çıkardığı *İbret* isimli yayın organında enternasyonal fikriyatı ve Komünizmi öven bazı yazılar yazmışlardır. Nâmık Kemal de bu süreçte Reşad Bey’i ve Paris komününü işleyen yazılar yazmıştır. Fakat gerek dönemin şartları gerekse Komünizmin Osmanlı toplumuna oldukça yabancı bir ideoloji olması sebebiyle komünist fikirler ve taraftarları Osmanlı’da ciddi eleştiriler almışlar ve pek itibar görmemişlerdir. Mesela Sadrazam Mehmed Emin Âlî Paşa Emirnâme-i Sâmi isimli yazısında (25 Temmuz 1871) komünist fikirleri savunanları açıktan eleştirmiştir. Cevdet Paşa ise sosyalist fikirleri İran’da neşet eden Mezdekiyye mezhebi ile karşılaştırmış ve mülkiyet sistemi ve evlilik kurumunu ortadan kaldırdıkları için temelde aynı olduklarını ifade etmiştir. Cevdet Paşa’ya göre Haçlı seferleri sırasında bazı Hristiyanlar doğu dünyasında Mezdekî fikirlerle tanışmışlar ve bu fikirleri Avrupa’ya taşımışlardır.

1870'lerden sonra ise Osmanlı aydınlarınca Komünizm ve Sosyalizm arasında açık bir ayırımı gidilerek her iki akıma yönelik değişik reaksiyonlar geliştirilmiştir. Örneğin Şemseddin Sâmî, 1878 yılında *Tercüman-ı Şark*'ta yayınlanan bir makalesinde Alman Sosyalist Partisi'nin tüzüğü'nün yayınlandığı "Gotha Programının" İslâm şeriatına ters düşmediğini ifade etmiştir. Ancak Şemseddin Samî, *Kāmûs-ı Fransevî* isimli eserinin 4. baskısında Sosyalizmi "Silk-i Sakîm-i İştirâkıyyûn" şeklinde tarif etmiştir. Şemseddin Sâmî gibi Sava Paşa da bazı sosyalist görüşlerin İslâm'la tenakuz göstermeyeceğini ileri süren şahsiyetlerdendir. Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinin önemli edebiyatçılarından Ahmet Mithat Efendi ise Nihilizm, Anarşizm, Sosyalizm, Materyalizm, gibi bazı Batı kaynaklı doktrinleri temelleri dinsizliğe dayandığı için açıkça eleştirmiştir.

1871 Paris'te toplanan komün hakkında İstanbul'da çıkan bazı gazetelerde haberler yayımlanmış, buraya katılan Mehmed, Nûri ve Reşad gibi Türk kökenli şahsiyetler memlekete döndükten sonra gözlemlerini aktaran yazılar kaleme almışlardır. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlıklar arasında da sosyalist fikirler yayılmaya başlamıştır. Osmanlıda sosyalist fikri savunan şahsiyetlerin teşkilatlanmaya yöneldikleri ilk yer Selânik'tir. 1908 Meclis-i Mebûsanı'na Federal Halk Partisi temsilcileri olarak katıldıkları bilinen Dimitri Vlahof ve Zohrap isimli milletvekilleri kendilerini sosyalist olarak tarif eden ilk isimler arasında yer almışlardır.

Esasında sosyalist akımın Türkiye'deki ilk esaslı temsilcisi "İştirakçi Hilmi" lakabı ile bilinen Hilmi Bey olup görüşlerini *İştirak* isimli dergi yoluyla paylaşmıştır. Bu dergi 1910 yılında haftalık olarak yayımlanmaya başlamış, ancak 17. sayıdan sonra Divan-ı Harb-i Örfî kararı ile kapatılmıştır. Dergi, 1 Eylül 1911 tarihinde Divan-ı Harb-i Örfînin izin vermesiyle yeniden yayın hayatına başlamış ve 20. sayısında Osmanlı Sosyalist Fırkasının beyannamesi ve programını yayımlamıştır. Bu olay üzerine dergi yeniden ve süresiz olarak kapatılmıştır. Dergi yayına tekrar ancak Haziran 1912'de başlayabilmiş, yayının bu tarihe kadar olan nüshalarının içeriği, günlük politik haberler, siyasi olaylar ve bilhassa işçi hareketlerini takip eden bir yayın görünümündedir. 1912 yılının ilk üç nüshası tamamıyla sosyalist fikirleri halka öğretmek amaçlı bir dergi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı'da ilk sosyalist fırka, kuruluş tarihi net olmamakla birlikte 15 Eylül 1910 yılında *İştirak* gazetesinin sahibi Hüseyin Hilmi tarafından kurulmuştur. Türk siyasal hayatının ilk sosyalist fırkası Meclis-i Mebusan'a hiç vekil sokamamıştır. II. Meşrutiyet yıllarında kurulmaya başlanan yeni partiler arasında yerini alan sosyalist fırka, gerçek anlamda bir sosyalist parti vasfı kazanamamış, İttihat ve Terakki'ye muhalefet etmekten başka önemli bir siyasal varlık gösterememiştir. Ülke çapında örgütlenemeyen parti ara ara işçileri greve çağırmış, kurucu ve yöneticileri arasında işçi kökenli kimse de olmamıştır. Tevetoğlu'na göre İştirakçi Hilmi'nin etrafında toplanan kimseler işçi haklarını

savunmaktan öte bu işi bir nam yapma aracı olarak görmüşler, bir geçim kapısı haline dönüştürmüşlerdir. Partinin kuruluş beyannamesi ve programı *İştirak* isimli yayın organında yayınlanmış, kimilerine göre parti programı sosyalist bir programdan çok liberal bir yapıya sahiptir. Programda yer alan belli başlı siyasal vurgular daha çok özgür bir basın ortamı oluşturulması, işçilerin çalışma saatlerinin düzenlenmesi, vergi reformu, siyasal hürriyetlerin genişletilmesi ve bazı başka liberal talepler üzerinedir.

Daha önce de ifade edildiği üzere Osmanlı Sosyalist Fırkası, Osmanlı Mebusan Meclisi'nde temsilci bulunduramamıştır. Fırka daha çok, *İştirak*'te çeşitli yazılar yazan ve çeşitli başka partilerle ilişkisi olan mebuslar üzerinden mecliste bazı çalışmalarda bulunabilmiştir. İttihat ve Terakki'den Mecdi Efendi, Ahali Fırkası ve Ermeni Sosyal Demokrat Partisi'ne (Taşnak) mensup bazı milletvekilleri bu cümledendir. Mecliste pek etkin olamayan fırka uluslararası camiada daha görünür veya daha aktif olmuştur. Fransa gibi ülkelerdeki sosyalistlerle iş birliği yapılmış, Avrupa ülkelerindeki sosyalist hareketlerle irtibat kurulmuş ve Sosyalist Enternasyonale üye olunmuştur.

1913 yılı Bâbüâli Baskını ve Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın katledilmesinden sonra *İştirakçi Hilmi Anadolu*'ya sürülmüştür. *İştirakçi Hilmi*'den sonra I. Dünya Savaşı döneminde daha evvel İttihat ve Terakkî çevresinde bulunmuş "Rus Yahudisi Parvus" olarak bilinen Alexander Israel Helphand fırkanın lideri olmuştur. Parvus, sosyalizm için millî sermayenin oluşmasını bir ön şart olarak gördüğünden İttihatçıların millî iktisat düzeni kurma gayesini desteklemiştir. 1917 senesinde yapılan Bolşevik İhtilâli ile birlikte Türkiye'de sosyalizm yanlısı fikirler öne çıkmaya başlamıştır. İhtilalin önderlerinden birisi olan Müslüman, Tatar kökenli Mîr Said Sultan Galiyev gibi şahsiyetler "Sosyalist turan" fikrinin Asya Türkleri ve Müslümanlar arasında da karşılık bulması için gayret etmişler, daha sonra proletarya diktatörlüğünün sömürge altında bulunan toplumlara fayda getirmeyeceği kanısına varmışlardır.

1918 yılında, İstanbul'da mütareke yapıldıktan sonra sosyalistler tekrar harekete geçmişler, Hüseyin Hilmi, o yıllarda İngiliz işgali altında bulunan İstanbul'a yeniden dönerek 1919 yılında Türkiye Sosyalist Fırkasını kurmuştur. Ayrıca aynı dönemde *İdrak* Gazetesi neşredilmeye başlanmıştır. Eşzamanlı olarak Avrupa'da bazı Türk sosyalistleri Berlin'de I. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkasını kurdular ve *Kurtuluş Dergisini* yayınladılar. Aynı grup Türkiye'ye döndüğünde yine aynı adla bir siyasi parti kurmuşlar, Şefik Hüsnü (Değmer) de onlara *İştirak* ederek Osmanlı'daki Rus yanlısı ilk Marksist siyasi partinin oluşumunda ciddi rol almıştır. *Kurtuluş Dergisinden* sonra çıkan *Aydınlık* dergisi, 1920 senesinde kurulan Yeşil Ordu Cemiyeti, Çerkez Ethem'in *Seyyâre-i Yeni Dünya*, Yunus Nadi'nin *Anadolu'da Yeni Gün* isimli gazeteleri de dönemin sosyalist ve İslâmcı görüşlerin karışımından müteşekkil neşriyat yapmışlardır. 1920'de kurulan Türkiye Komünist Partisi, Aralık 1920'de kurulan Türkiye Halk *İştirâkiyyûn* Fırkası ise sol cemahta kurulmuş diğer önemli

partilerdir. Dolayısıyla Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan tarihsel çizgide pek çok sosyalist parti kurulmuşsa da bazıları siyasi başarı elde edememiş bazıları da Türkçülükle Sosyalizmi, İslâmlıkla Sosyalizmi harmanlama yoluna giderek farklı arayışlar içerisine girmişlerdir.

2. İlk Osmanlı Sosyalistlerinden Dr. Dr. Refik Nevzat ve Siyasi Faaliyetleri

Dr. Refik Nevzat İzmir-Seferihisarlı bir ailenin oğludur. Babası Hasan Efendi, annesi Habibe Hanım'dır. Aile İzmir'de İkiçeşmelik'e yerleşmiştir. Abisi Tefik Nevzat da Dr. Refik Nevzat da İzmir doğumludurlar. Tefik Nevzat ile Dr. Refik Nevzat arasında altı yaş kadar fark vardır.

Dr. Refik Nevzat İstanbul'da askeri tıbbiyede okumuş ve 1894'te okuldan ayrılarak Paris'e kaçmış bir İttihat Terakki üyesidir. Dr. Refik Nevzat henüz Kuleli İdadisinde okurken *İstikbal* isimli bir taşbasması gazete çıkarmıştır. İbrahim Temo ile tanışması ve sonrasında diğer ittihatçılar gibi yurtdışına, Paris'e gitmesi ise bir tesadüf değildir. Askeri Tıbbiyede okurken tutuklanma tehlikesi ile karşı karşıya gelmiş, henüz ikinci sınıfta iken arkadaşı Cemil Zeki ile Paris'e kaçmıştır. Yarıda kalan tıp eğitimini ise Paris'te tamamlamıştır.

Döneme damgasını vuran pek çok şahsiyet gibi o da Abdülhamid karşıtı tavrı ile öne çıkmış bir kişidir. *Milliyet'in* 22 ve 23 Nisan 1952 tarihli sayılarındaki "Her Gün Bir Röportaj" köşesinde yazılanlara bakılırsa, "Abdülhâmid'i öldürüp hürriyetin ilânına karar vermek için seçilen" iki tıp talebesinden biri Dr. Refik Nevzat'tır. Bu bilginin kesin olup olmadığı yönünde şüpheler bulunsa da saraya jurnallenmiş sayılı kişilerden birisi olması ve Paris'e kaçması bilgi etrafındaki şüpheyi bir parça dağıtmaktadır. Nitekim bir röportajda; "... Paris'e kaçtığımız zaman cebimizde beş paramız yoktu. Buna rağmen ufak tefek işler yaparak hem hayatımızı kazandık ve hem de bir gazete çıkararak Abdül Hâmid'in zulmüne karşı cihâdımızı devâm ettirdik," demektedir, Abdülhamid'e olan düşmanlığını saklamamaktadır.

Dr. Refik Nevzat'ın sosyalist fikirlerle tanışması ise Paris'te söz konusu olmuştur. Hürriyetçi ve atılgan yapısı ile dikkat çeken Dr. Refik Nevzat, askeri tıbbiyede okurken "İttihâd-ı Osmanî" örgütü ile tanışmış, bu teşkilat kendisini Paris'e Ahmet Rıza'nın yanına göndermiştir. Orada Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetine katılmıştır. Paris'te İttihatçı çizgide yayın yapan *Meşveret* isimli ittihatçı yayın organının çıkarılmasında da katkısı olmuştur. Yine bu süreçte Prens Sabahaddin ile de temas kurmuş ancak ilerleyen dönemde hem Ahmet Rıza hem de Prens Sabahaddin ile arası bozulmuştur.

Dr. Refik Nevzat eski bir Jön Türk olup, siyasi ilimler sahasında bilgili, filozofik zihin yapısına sahip, fikir üretme kabiliyeti olan bir şahsiyettir. Dr. Nevzat, sosyalist kimliği yanında aynı zamanda sıkı bir Türk milliyetçisidir. Ağabeyi Tefik Nevzat'ın tavsiyesi ve bastırması sonucu yarım kalan tıp

öğrenimini Paris'te tamamlamış, Paris'te bulunduğu süre içinde oradaki Türklerle yakından ilgilenmiş ve Türk hastalarından ücret almamıştır. Dr. Refik Nevzat sosyalist fikirlerle tanıştıktan sonra Kapitalist batıya karşı Türkleri ve Türklüğü savunmaktan da geri kalmamıştır. Bir mektubun da bu fikirlerini açıklamıştır:

“Kanım Türk kanıyla yoğrulmuş, vücudum Türk kanıyla beslenmiş, dimağım Türk hukukunun müdafaasıyla harp etmiş bir adamımdır. Eroğlu er, Türkoğlu Türk'üm. Halis Türk'üm. Hayatımın sonuna kadar Türk kalacağım.”

Dr. Refik Nevzat bu sözleri, *Son Posta* gazetesinin 1934 yılında yaptığı bir habere öfkelenerek söylemiş, gazetenin haberindeki *“pek eskiden Fransız tabiiyetini kabûl etmiş ve bir Fransız kadınla evlenmiş zât”* ibâresi üzerine sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Harp zamanında, Birinci Dünya Savaşı'nda, Paris'teki yabancıların çektikleri meşakkate rağmen yine Türk kaldım. Büyük bir mâziye, lekesiz bir hayata mâlik ve sâhip olan ben, yine Türk'üm ve teba değiştirmedim ve değiştirmem de. Vakıa bir Fransız kadınla evlendim. Evleneli 28 sene oluyor. Aşkta milliyet yoktur...”

Kendisini ilk Türk sosyalisti olarak tanıtan Dr. Refik Nevzat çalışmalarını daha çok yurtdışında yapmış, Paris'te *Beşeriyet* isimli bir gazete çıkarmıştır. Sosyalizmin savunuculuğunu yurt dışından sürdüren ve Tevetoğlu tarafından *“ilk Türk Marksçılardan biri”* olarak nitelendirilen Dr. Refik Nevzat, 1911 Eylül ayında, Paris'te, Osmanlı Sosyalist Fırkasının bir şubesini açmıştır. Osmanlı Sosyalist Fırkasının Paris kolunun kurucuları arasında Dr. Refik Nevzat ile birlikte Fuat Nevzat, Avni Kemal ve Zeki isimleri de bulunmaktadır. Fırka, İttihat ve Terakki'ye ve II. Abdülhamit'e karşı başlattığı muhalefeti Paris'ten sürdürmüştür. Fırka, İttihat ve Terakki ile iş birliği halindeki Taşnak sosyalistlerini ise şiddetle eleştirmiştir. 1911 yılında Paris'te düzenlenen bir mitingde İtalya'nın Trablusgarp saldırısını şiddetli bir şekilde kınamıştır.

Dr. Refik Nevzat 1904 yılında yayınladığı *Kardaşım* isimli bir risale yüzünden *“irade-i seniyye”* ile Osmanlı Devleti'ne girişi yasaklanmış, bu belgede; *“Dr. Refik Nevzat namında bir müfsid tarafından Paris'te Türkçe risale şeklinde Kardaşım unvanlı tab ve neşredilen hezeyannamenin de memalik-i şahaneyeye men-i duhul ve intişarı şeref-sudur buyrulan irade-i seniyye-i cenab-ı hilafet-penahi iktiza-i âlisindendir ol babda emir ve ferman hazret-i men-lehül emrindir.”* denilmiştir. Böylece Dr. Refik Nevzat'a konulan yasak bir resmî belge ile kayıt altına alınmıştır.

Bu süreçten sonra Dr. Refik Nevzat'ın sadece kendisinin değil yazdığı eserlerin de ülkeye girişi yasaklanmıştır. Abdülhamid'e karşı sert şekilde muhalefet etmesi bu durumun en büyük sebebidir.

Dr. Refik Nevzat Paris yıllarında II. Enternasyonal'e bağlı olmakla birlikte Jean Jaures ve Emil Vanderveld gibi tanınmış sosyalistlerle de temas

halindedir. Ancak Osmanlı Sosyalist Fırkasının Paris şubesi olarak çok fazla bir etkinlik gösterememiştir. Süleyman Çapanoğlu gibi yazarlar Dr. Refik Nevzat'ın Paris'teki sosyalist faaliyetlerinin bir gençlik hevesinden, biraz fazla uzamış bir gençlik macerasından ibaret olduğunu öne sürmektedir.

1912 Şubat'ında Osmanlı Sosyalist Fırkasının Paris şubesinde çeşitli belgeler yayınlanmış olup bunlar sosyalist hareketin Paris'teki önemli faaliyetleri olarak zikredilebilir. *Islahat Programı, Hatt-ı Hareket Beyannamesi ve Belediye Programı* bu mühim belgeler arasındadır. *Islahat Programı* bunların içinde en kayda değer olanı olup bazı sahalarda çeşitli toplumsal reformların yapılmasını önermektedir.

Dr. Refik Nevzat Osmanlı Devleti'nde yapılan üçüncü genel seçimler olan 1908 seçimlerine katılmıştır. Bu seçimler İttihat ve Terakki Fırkası ile Ahrar Fırkasının rekabetine sahne olmuştur. Dr. Refik Nevzat bu süreçte seçimlere İzmir'den katılmış, İzmir adaylarından birisi olarak ismi dönemin İzmir gazetelerinden *İttihad*'da yayınlanmıştır. Söz konusu seçimlerde mebus adayları seçtikleri takdirde uygulayacakları programlar yayınlamışlar, Dr. Refik Nevzat da bu anlamda esaslı bir program hazırlamıştır. Dr. Refik Nevzat, hazırladığı programda Jean Jacques Rousseau'dan ciddi şekilde etkilenmiş, diğer adaylardan oldukça farklı bir programla seçmenin karşısına çıkmıştır. Bu programda Kanun-ı Esasi'nin bazı maddelerinin ivedilikle değiştirilmesi önerilmektedir:

"Bundan otuz iki sene evvel Midhat Paşa sayesinde alınan Kanun-ı Esasisi ile görülüyor ki o, Kanun-ı Esasinin bizzat Padişah tarafından verildiğini söyleyen sahte (nimetşinas)lardan görünmüyor-bugünkü milletin muhtaç olduğu Kanun-ı Esasi otuz iki senede yetiştirilmiş bir neslin şahsi fikri vardır ki o da, Kanun-ı Esasi bugün millet tarafından istirdat edildiği cihetle hakimiyet-i milliyeden başka bir şey olamaz. Onun için maddelerden bazılarının tadiline taraftarım."

Mebus seçimlerinin önemli bir konu olduğuna dikkat çeken Dr. Refik Nevzat, *"Mebus göndermekten maksat, mademki bizim vilayetimizden, nahıye ve kazamızdan da mebus göndermek lazımdır, filan efendi gidiversin diyerek işin içinden el çekmek değildir,"* dedikten sonra bu seçimleri ne kadar ciddiye aldığını şu şekilde ifade etmiştir:

"Vazifenin pek büyük, pek ağır olduğunu göz önüne getirmeli, ona göre hareket etmeli. Seçim hakkı ulusundur. Herkesin bunu reddetmek hakkı da vardır. Hatır gönül için bu hak kullanılmalıdır. Yüz bin defalarca rica ederiz; intihap edeceğiniz zevatın mazisini, halini istikbalde tutacağı mesleğini iyice bilmeden, öğrenmeden, anlamadan biz vazife ile mükellef açılacak Meclis-i Mebusan'a aza olarak göndermeyiniz. Son pişmanlık faide vermez. Bir de "çok hacıların çıktı haçı zir-i bagalde kelam-ı hikmet-i ihtirası göz önünden nazar-ı mütalaadan dûr tutulmamalıdır."

Dr. Refik Nevzat bu seçimlerde yollarını ayırdığı İttihat ve Terakki mensuplarının engellemesi veya baskısı neticesinde mebus seçilememiş, *İttihad* Gazetesinde ismi geçen zatlardan 6 kişi İzmir Mebusu olarak seçimi kazanmışlardır. Dr. Refik Nevzat'ın İttihad ve Terakki tarafından dışlanmasının nedeninin, 1908 darbesinde iktidarı deviren silahlı gruba karşı çıkmasıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Dr. Refik Nevzat, bu süreçte eli silahlı kişilerin milli irade üzerinde otorite kurmasını açıkça eleştirmiştir. Hatta mebusluk adaylığı sürecinde padişahın dahi tek bir kişi olarak milli irade üzerinde söz sahibi olmaması gerektiğini vurgulamıştır.

Dr. Refik Nevzat'ın İttihat ve Terakki karşıtlığının tebarüz ettiği bir başka olay ise kendisinin Osmanlı İslahat-ı Esasiye Fırkasına (Le Parti Radical Ottoman) katılmasıdır. Bu fırka Paris'te, eski bir ittihatçı olan Şerif Paşa tarafından kurulmuştur. Şerif Paşa çeşitli nedenlerden dolayı ittihatçılarla anlaşamamış 1909 yılında Paris'e geçerek bu partiyi kurmuştur. Fırkanın önde gelen müntesipleri Dr. Nihat Reşat Bey, Dr. Refik Nevzat, Pertev Tevfik ve Avni Kemal Beylerdir. Refik Nevzat, Tarık Zafer Tunaya'ya yolladığı mektupta bu fırkaya katıldığını ve fırkayı desteklediğini ifade etmiştir. Paris'ten Partiyi destekleyen gazeteler başta İttihat ve Terakki karşıtı yayın yapan Şerif Paşa'nın *Meşrutiyet*'i ile Mevlanzade Rifat'ın *Serbesti*'si ve *Yeni Yol* gazeteleri olmuştur.

Dr. Refik Nevzat İttihatçı politikaya sosyalist bir yaklaşımla muhalefet etmiş, karşı çıkmıştır. Kendisinin 1911 yılında yayınlanan *Siyâset-i Hâzıra-ı Meş'ûme* isimli eserinde şu satırları yazarak bu konudaki çizgisini ortaya koymuştur:

"Lakin hükümet-i hazıra bize bunun aksini ispat ediyor. Güya bu saydığımız sıfatlar hükümet-i meşruta için değilmiş; zira bir hükümet meşruti olmak için mutlaka zalim, cabir olmalı imiş, sa'yü amel sahibini ezmeli imiş. Hele o Tatil-i Eşgal Kavani'nin mevaddı meş'umeleri muhit-i iktisad-i amelenin terfii için değil, bilakis sermaye sahibi tufeyli hayvanatın menafi-i şahsiyelerini tezyid için yapılmıştır. Zaten heyet-i mecmuasıyla zengin ve burjuva takımı adamlardan mürekkebe bir kabineden, bir hükümetten bundan başka menfi-i cu-i amelekavanin beklenmez ya! Kesmekle biçmekle bir memleketin, bir milletin şerait-i ictimaiye ve iktisadiyesi tamir edilmez, edilemez. Sefk-i dem ile salb ile Sultan Hamid politikası takip ve taklit ediliyor demektir."

Dr. Refik Nevzat, 1912 yılında yapılan seçimlere de girmek istemiş ancak aday olmamıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile İttihat Terakki Fırkaları bu seçimlerin ağır topları olarak seçim hazırlıklarına girişmişlerdir. Birinci derece seçimlerin şubat sonunda, ikinci derece seçimlerin ise Nisan içerisinde yapılması planlanmıştı. Dr. Refik Nevzat bu seçimlerde Hürriyet ve İtilaf Fırkasını desteklemiştir. İttihat ve Terakki Fırkası ise Taşnaksutyun komitesi ile ittifak yapmıştır. İttihatçıların Taşnak çetelerini desteklemesi sebebiyle Dr. Refik Nevzat İttihatçıları sert şekilde eleştirmiştir. 1912 Seçimleri İttihat ve Terakki Fırkasının zaferi ile sonuçlanmıştır.

Dr. Refik Nevzat Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na girmesine karşı çıkmış, bu yüzden 1917 yılında Divan-ı Harp kendisini ölüm cezasına çarptırmıştır. Daha sonra Paris yıllarında, 1.Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Sevr Anlaşması'na sert bir şekilde karşı çıkmış, Sevr'i eleştiren yazılar ve kitaplar yazmış, "*Türkiye Üzerinde Akbabalar*" ismiyle Fransızca kaleme alınan kitabı toplatılmıştır. Türkiye'yi parçalamak isteyenlere karşı çıkan bu kitap Paris'te kaleme alınmış ve Paris'te yayınlanmıştır. Bu süreçte Dr. Refik Nevzat tam da Türkiye'yi işgal etmek ve yutmak isteyen emperyalist güçlere karşı yayın yoluyla da olsa siyasi mücadele vermekten geri kalmamıştır.

Dr. Refik Nevzat daha evvel de kısaca belirtildiği gibi Paris'te *Beşeriyet* isimli bir gazete çıkarmıştır. Bu gazete "*Mesleğimiz ihtilalci sosyalist firkanın mesleğidir, Beşeriyet Gazetesi ise o firkanın malı, mal-i müşterekidir*" mottosuyla çıkmış, Osmanlı Sosyalist Fırkasının vasıtayı neşri efkarı ibaresi ile 1911 yılında yayın hayatına atılmıştır. Gazetenin adının olduğu kısmın altında Tefvik Fikret'in meşhur "*Milletim ne'î beşerdir, vatanım rûy-ı zemin*" ifadesi yer almakta, gazetenin başyazarlığını Dr. Refik Nevzat yapmaktadır. Birkaç sayısı Fransızca çıkan gazete genel itibarıyla 15 günde bir yayınlanmıştır. Gazete Trablusgarp Savaşının başladığı yıllarda çıkmaya başlamış ve İtalyan sosyalistlerine bu savaşın durdurulması için çağrıda bulunulmuştur. Ayrıca gazetede Osmanlı'nın iç politik meseleleri yanında İttihat ve Terakkî'yi eleştiren yazılar da yayınlanmıştır.

Daha önce de ifade edildiği gibi Dr. Refik Nevzat'ın yazı hayatı 1911 yılında başlamış olup, kitapları ve risâleleri arasında;

"46 sayfalık *Siyâset-i Hâzıra-ı Meş'ûme* (Paris,1911), 63 sayfalık *Sosyalizm ve Rehber-i Amele* (Ankara Vilâyet Matbaası, 1327), 36 sayfalık *Siâsel Khadreh mechoumin...* *Les Méfaits du gouvernement turc actuel* (Paris, 1911), 32 sayfalık *Haraç Mezâd Satıyoruz* (*Mecheroutiette*, 1913), 13 sayfalık *Ahâlîye Davet* (Paris, 1913), *Hesâb Başına* (Paris, 1913), 16 sayfalık *Osmanlı Millî Muhâlefet Fırkasının İkinci Beyânnâmesi: Ne Bakıyorsunuz?* (Paris, 1913), 32 sayfalık *La trahison du gouvernement turc* (Albin Michel, 1914), 83 sayfalık *La Fédération Ottomane* (Paris, 1915), 117 sayfalık *L'Europe et la Turquie* (*Images de la Paix*, 1917) ve 24 sayfalık *Les vautours et la Turquie* (*Société mutuelle d'édition*, 1918) dikkat çekerler. *Siyâset-i Hâzıra-ı Meş'ûme*, *Haraç Mezâd Satıyoruz* ve *Hesâb Başına* 11 Nisan 1951 günlü, *L'Europe et la Turquie* de 27 Eylül 1951 günlü kararlarla Türkiye'de yasaklanmışlardır. *Ahâlîye Davet* ise, onlardan epey önce, Meclis-i Vükelâ'nın 1331 T.'li ve 926 S.'lı kararıyla yasaklanmıştır. Dr. Refik Nevzat'ın bir de Abdülhalim Memduh ile birlikte yazdıkları 52 sayfalık *Abdül Hâmid ve Genç Türk Bir Harem Ağası* (*Keşişyan Matbaası,1327*) isimli bir tiyatro eseri bulunmaktadır."

Dr. Refik Nevzat'ın Türkiye'ye kesin dönüş tarihi 1951 yılının Ağustos ayıdır. Dr. Refik Nevzat ülkeye döndüğünde İleri Jön Türkler Örgütü ile bağlantısı olduğu gerekçesiyle yargılanmış, doktorluk mesleğine ise Paris'te

emekli olmasına rağmen İstanbul'da devam etmiştir. 1900 yılında Paris'te masonluğa kabul edilen ve 32. Derece mason olan Dr. Refik Nevzat öldüğünde Türk mason locaları gazete ilanları yayınlamışlar, başsağlığı mesajlarını basın-yayın aracılığı ile kamuoyuyla paylaşmışlardır.

Dr. Refik Nevzat'ın ölüm tarihi ile ilgili olarak literatürde 1953 ve 1960 gibi iki ayrı tarih verilmiştir. Taner Ay'ın Dr. Refik Nevzat'la ilgili araştırma makalesinde kendisinin Şişli Sıhhat Yurdu'nda 13 Ağustos 1953 sabahında geçirdiği kalp krizi neticesinde hayata veda ettiği ifade edilmektedir. Taha Toros'un *Tarih ve Toplum* Dergisi'nde yazdığı biyografik makalede Dr. Refik Nevzat'ın ölüm tarihi verilmezken, *Büyük Larousse* Sözlük ve Ansiklopedisi'nin 19. Cildinde ölüm tarihi 1960 olarak verilmiştir. Ancak Cengiz Yolcu'nun *Müteferrika* dergisinde yayınladığı bilimsel makale esas alınır Dr. Refik Nevzat'ın 1953 yılında öldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim *Hürriyet ve Cumhuriyet* Gazetelerinin 14 Ağustos 1953 tarihli nüshalarındaki ölüm ilanları bunu doğrulamaktadır.

Sonuç

Dr. Refik Nevzat İştirakçi Hilmi ile birlikte Osmanlı'nın ilk sosyalist isimlerinden birisi olarak tebarüz etmiş bir Osmanlı aydınıdır. Gerek Osmanlı dönemindeki siyasi faaliyetleri gerekse Cumhuriyet dönemine tevafuk eden faaliyetleri incelendiğinde Dr. Refik Nevzat'la ilgili şu sonuçlara varmak mümkündür.

Öncelikle Dr. Refik Nevzat dönemin diğer aydınlarının pek çoğu gibi askeri tıbbiyeden yetişmiş, askeri tıbbiyede örgütlenen Jön Türklerden etkilenmiştir. Özellikle "hürriyetçi düşünce" ve "Osmanlı nasıl kurtulur?" noktalarında kendisini o yılların kaotik fikir ve mücadele dünyasının içinde bulmuş bir şahsiyettir. Aslında sıkı bir Türk milliyetçisi olan Dr. Refik Nevzat Paris yıllarında sosyalist görüşten etkilenmiş ve sosyalizm akımının önemli Türk temsilcilerinden birisi haline gelmiştir. Dönemin pek çok aydınında görüldüğü gibi Dr. Refik Nevzat da birden fazla siyasi ya da ideolojik vasıf aynı anda var olabilmektedir. Bu anlamda Dr. Refik Nevzat hem sıkı bir Türk milliyetçisi hem de sosyalist görüşe sahip bir Osmanlı aydınıdır. Vatansever olması ve Osmanlı topraklarına yönelecek herhangi bir taarruz ya da tecavüz karşısında suskun kalmaması hatta bu uğurda yayın yoluyla da olsa emperyalist güçlere karşı durmuş olması ne milliyetçi kimliğinden ne de sosyalist kimliğinden vazgeçmesini gerektirmiştir. Paris'te yayınlattığı ve Sevr anlaşmasını eleştiren *Akbabalar ve Türkiye* adlı eseri bu anlamda değerli bir işaret taşıdır. Yine İtalyanlar Trablusgarp'ı işgal ettiğinde Paris'ten İtalyan sosyalistlerine çağrıda bulunması ve İtalyanları bu işgalden vazgeçirmeye çalışması gerçekten de kendisine has çizgisini ortaya koymasında anlamlı bir girişimdir. Yine 1908 İzmir seçimlerinde Taşnaksutyun çeteleri ile iş birliği yapan İttihatçıları eleştirmesi

ve İttihatçılara karşı durması, 1908 devriminde silahlı baskın yoluyla iktidarı ele geçiren ittihatçıları “halkın üzerinde silahla otorite kurulamaz” gerekçesiyle karşı çıkması kendisinin düşünsel ve siyasi çizgisi hakkında bize az çok fikir vermektedir. Hatta İttihat ve Terakki’ye olan muhalifliği neticesinde Şerif Paşa tarafından Paris’te kurulan Osmanlı Islahat-ı Esasiye Fırkasına da katılmıştır.

Dr. Refik Nevzat yaptığı yayınlarla, bilhassa *Beşeriyet* isimli gazete aracılığı ile Osmanlı Sosyalist Hareketi üzerinde etkili olmuş, Osmanlı’nın iç politikası ve İttihatçıların siyasi temayülleri konusunda yayınlar yaparak dönemin siyasi-fikri yapısı üzerinde de kendi çapında etkili olmuştur. Ayrıca padişahın dahi tek başına milli iradeyi temsil edemeyeceği görüşü ile cumhuriyetçi görüşe yakın durması bir başka mühim siyasi görüşü olarak kaydedilebilir. Türkiye’yi parçalayacak emperyalist girişimler karşısında dik durması ve Türk toplumunu Batı kamuoyu nezdinde savunmuş olması sadece sosyalist çizgideki aydınlar tarafından değil milliyetçi aydınlar tarafından da incelenmesi gereken detaylar barındırmaktadır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. MKT, 810/58, 17 Ocak 1904.

II. Süreli Yayınlar

Ahenk, 10 Eylül 1908

Ahenk, 29 Eylül 1908.

Aydınlık, 1921, 1 Kasım

Beşeriyet, 1911, 15 Eylül

Cumhuriyet, 1953, 14 Ağustos

Hürriyet, 1953, 14 Ağustos

İttihad, 1908, 11 Teşrin-i Sani

Milliyet, 1986, 11 Şubat

III. Kitaplar

BEYAZ, Cenk, *Dersaadette Bir Sosyalist: Parvus Efendi, Ötüken Neşriyat.* İstanbul, 2013.

BİRİNCİ, ALİ. "Dr. Refik Nevzat", *Yapıtları ve Yaşamlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, C.2, Yapı Kredi Yayınları.* İstanbul, 1999.

CRESWELL, John. W, *Nitel Araştırma Yöntemleri, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2013*

ÇAPANOĞLU, Münir Süleyman, *Türkiyede sosyalizm hareketleri ve sosyalist Hilmi, Pınar Yayınevi, İstanbul, 1964*

ERDEM, Hamit, *Osmanlı* HYPERLINK "http://www.kitapgalerisi.com/Osmanli-Sosyalist-Firkasi-ve-istirakci-Hilmi_157289.html?search=i%FEtirak%E7i%20h%27i%20Sosyalist+Firkasi+ve+İştirak" "http://www.kitapgalerisi.com/Osmanli-Sosyalist-Firkasi-ve-istirakci-Hilmi_157289.html?search=i%FEtirak%E7i%20h%27i%20Hilmi", Sel Yayıncılık, İstanbul, 2012.

GÖRGÜN, Hilal, "Sosyalizm", *İslâm Ansiklopedisi* (C.37), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009.

GÜRSOY, Selçuk, *Osmanlı Sosyalist Fırkası ve Yayınları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

HAUPT, George-Dumont, Paul, *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketler*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977.

NESİN, Aziz, *Bir Sürgünün Anıları*, Nesin Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994

ÖZCAN, Ömer, *Türkçüler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2020

"Dr. Refik Nevzat", *Milliyet Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, C.19), İstanbul, 1986

Dr. Refik Nevzat, *Siyaset-i Hazıra-i Meş'ume*, Paris, 1911.

SOMAR, Ziya, *Bir Şehrin Ve Bir Adamın Tarihi* Tefik Nevzat, Ahenk Matbaası, İzmir, 1948.

ŞİMŞEK, Hasan. Yıldırım A, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008.

TUNÇAY, Mete, *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925*, BDS Yayınları, İstanbul, 1991.

TUNÇAY, Mete. Ve Zürcher Erich.V, *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021.

TUNÇAY, Mete, *Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925)*, BDS Yayınları, İstanbul, 2000.

TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984.

TEVETOĞLU, Fethi, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960)*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1967.

TEBER, Serol, Mehmet, Reşat ve Nuri Beyler / *Paris Komününde Üç Yurtsever Türk*, De Yayınevi, İstanbul, 1986.

IV. Makaleler

AYDAR, Ö. *Osmanlı Devleti'nde İlk Sosyalizm Tartışmaları ve İlk Sosyalist Örgütlenmeler*, V. *European Conference on Social and Behavioral Sciences*, St Petersburg. (2014, September 11-14).

DURGUN, Hatice, "II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Görülen Sosyalist Faaliyetler (1908-1914)". *Türk Yurdu Dergisi*, S.293, 2012, ss.30-36.

- ÖZDİLLİ, Mesude Sezer, 1908 Seçimlerinde Tanin'in Seçim Kampanyası, Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches, Yıl/Vol. 4, Sayı/No. 1, Bahar/Spring 2019, ss.266-317.
- Paris'te Bulunan Türk Tıp Üstadlarından Bay Dr. Dr. Refik Nevzat, Yeni Adam, Sayı 60, 21. 2. 1935, ss.15-16.
- Şemseddin Sami, "Sosyalizm İştirak-ı Emval", Tercüman-ı Şark Gazetesi, 10 Haziran 1878.
- TOROS, Taha, Paris'te 50 Yıl Doktorluk Yapan Bir Jöntürk: Dr. Refik Nevzat, *Tarih ve Toplum Dergisi*, S.126, 1994, ss.23-26.
- TEKİN, Yusuf, Türkiye'de İlk Sosyalist Hareket "İştirak Çevresi"nin Sosyalizm Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Ocak, 2002, (57-4), ss. 171-184.
- YOLCU, Cengiz. Beşeriyet Gazetesi ve Dr. Dr. Refik Nevzat, *Müteferrika*, Güz, 2011/2, S.40, ss.117-193.

V. İnternet

- AY, T. Unutulmuş Yazarlar 27, <http://www.kalabalikcadde.com/unutulmus-yazarlar-HYPERLINK> "http://www.kalabalikcadde.com/unutulmus-yazarlar-27/"27 HYPERLINK "http://www.kalabalikcadde.com/unutulmus-yazarlar-27/" /, 16.03.2021
- BOZKURT, M. Osmanlı'da islam ve sosyalizm tartışmaları (I), <https://haber.sol.org.tr/yazarlar/mehmet-bozkurt/osmanlida-islam-ve-sosyalizm-tartismalari-i-HYPERLINK> "https://haber.sol.org.tr/yazarlar/mehmet-bozkurt/osmanlida-islam-ve-sosyalizm-tartismalari-i-126457"126457

VI. Tezler

- HOCAOĞLU, Baran, *İkinci Meşrutiyet Dönemi Siyasal Yaşamında İktidar Ve Muhalefet İlişkileri* (Yayınlanmamış Y.L. Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2008.
- ÖZKUL, Ömer. Faruk. *İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkiye'de Sol Hareketler*, (Yayınlanmamış Y.L. Tezi), Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2019.
- YILDIRIM, Kadir, *Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.

Extended Abstract

Socialism, which co-existed with Ottomanism, Turkism and Islamism in the Second Constitutional Era, is known as the “İştirakiyyun” movement, became politicized in the Ottoman Empire under the leadership of İştirakçi Hilmi and tried to spread its ideas around the Participation Journal. The socialist movement initiated under the leadership of İştirakçi Hilmi was later organized as the Ottoman Socialist Party. In addition to personalities such as İştirakçi Hilmi, another person who was positioned as a Socialist in the last period of the Ottoman Empire and even defined himself as the “first Ottoman socialist” is Dr. Refik Nevzat. He served to socialist thought with the publication called Beşeriyet, which broadcasts on socialist lines. In addition to the magazine he published he opened a branch of the Ottoman Socialist Party in Paris. Dr. Refik Nevzat also participated in the activities of the Turkish Socialist Party in the early 1900s. The Istanbul candidate of this party in the 1919 elections, Dr. Refik Nevzat, could not achieve a serious political success. In our study, with the emergence of the socialist movement in the Ottoman Empire, his contributions to the socialist movement and his political activities were discussed. Dr. Refik Nevzat’s intellectual and political biography has also been examined in the study. Dr. Refik Nevzat is a strict Turkish nationalist who has been trained in the Committee of Union and Progress. The Committee of Union and Progress, which included many intellectuals of the period, has a very colorful political and intellectual background. Therefore, it should not be considered strange that intellectuals like Dr. Refik Nevzat took part in both Turkish nationalist and Socialist lines. The main reason why he left the Unionists is that the Committee of Union and Progress cadres cooperated with Armenian organizations for a while. A staunch Turkish nationalist, Dr. Refik Nevzat could not accept this situation and left the Committee of Union and Progress. Later, when he was in Paris, he did not accept the Treaty of Sèvres and made publications against Sèvres. He was tried by the Ottoman Court of War and sentenced to death for his opposition to the Ottoman entry into the First World War. Most of his political activities were carried out in Paris. Because he made his office in Paris a branch of the Ottoman Socialist Party and published there a publication called Beşeriyet. The study was based on “qualitative research” as the basic scientific method. It is possible to define qualitative research as “research in which qualitative data collection techniques

such as observation, interview and document analysis are used, and a qualitative process is followed to reveal perceptions and events in a natural environment in a realistic and holistic manner". In the study, the document analysis method, which is one of the three pillars of qualitative research, was preferred, and in this context, the "literature analysis" method was used as a sub-method in the research. In the literature review process, which constitutes an important stage of the document analysis, a planning was made and it was decided what and where to be scanned within the scope of this planning. Information about Dr. Refik Nevzat was scanned under a certain discipline and the data to be included in the study were evaluated within the scope of the study. In the section titled "The Birth of the Socialist Movement in the Ottoman Empire", the birth process of the Socialism movement in the Ottoman Empire, which was not as effective as other political movements in the Ottoman Empire, but there is a considerable literature about it, was examined under the first title of the study. In this section, İştirakçi Hilmi, who laid the foundations of the Ottoman socialist movement, and his publication organ were examined, the activities of the Ottoman Socialist Party were mentioned, and the relations of some of the leading intellectuals of the period with the Socialist movement were examined. A biography of Dr. Refik Nevzat was given and was focused on how his life went, then his process of meeting with the Socialist movement, his relations with the Committee of Union and Progress, which works he wrote, what activities he carried out in Paris, where he stayed for many years, were discussed in the section called "One of the First Ottoman Socialists, Dr. Refik Nevzat and His Political Activities". On the other hand, in the same section, the dates of Dr. Refik Nevzat's participation in the Ottoman elections, whether he was successful in these elections, his political activities as both a Turkish Nationalist and a Socialist intellectual are discussed, and finally, various information is given about his death.